DE ONTWIKKELING DER NEDERLANDSCHE BOEKKUNST TOT 1900

EEN BEKNOPT OVERZICHT

DOOR S. H. DE ROOS

VOOR DE LEDEN
VAN HET NEDERLANDSCH VERBOND VAN BOEKENVRIENDEN
OVERGEDRUKT UIT HET KERSTNUMMER VAN „DE TAMPON"

BIBLIOTHEEK RU GRONINGEN
0111 2008

REE
Ukkie
12,50
KUB 94 d

DE ONTWIKKELING DER NEDERLANDSCHE BOEKKUNST TOT 1900

EEN BEKNOPT OVERZICHT

DOOR S. H. DE ROOS

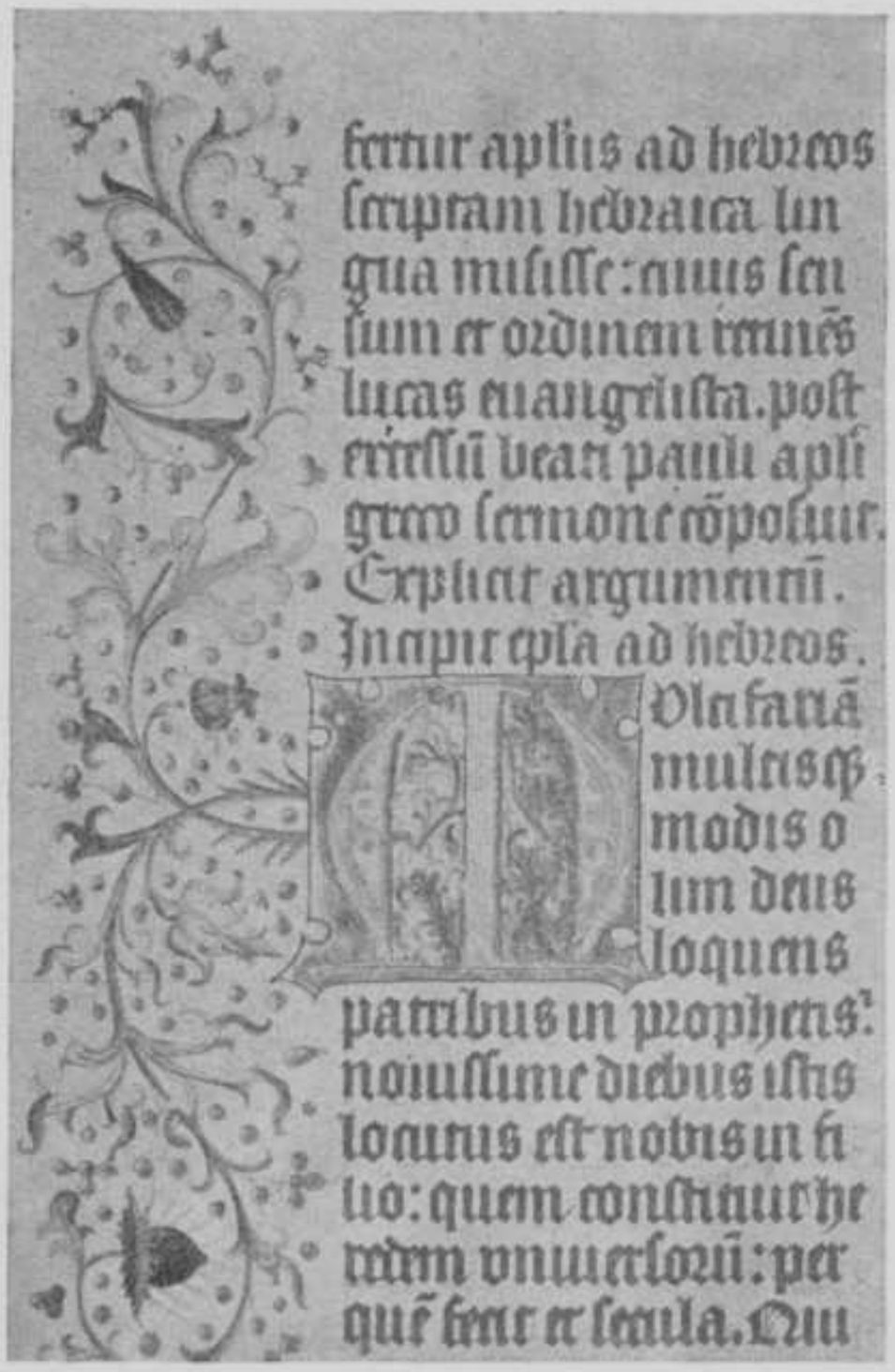

VOOR DE LEDEN
VAN HET NEDERLANDSCH VERBOND VAN BOEKENVRIENDEN
OVERGEDRUKT UIT HET KERSTNUMMER VAN „DE TAMPON"

DE ONTWIKKELING DER NEDERLANDSCHE BOEKKUNST TOT 1900

EEN BEKNOPT OVERZICHT GESCHREVEN ALS INLEIDING TOT EEN TENTOONSTELLING

Evenals de bouwkunst bestaat de boekkunst niet om haar zelf, zooals schilderkunst of muziek, de z.g. vrije kunsten. Zij is het middel om des schrijvers gedachten zichtbaar te maken en uitdrukking te geven aan de verschillende vormen, waarin deze zich kunnen voordoen. Als zoodanig is zij gebonden. Oogenschijnlijk zou haar functie eindigen als aan den primitieven eisch van leesbaarheid is voldaan. Maar evenmin als een huis dat „bewoonbaar" is, aanspraak kan maken een bouw-kunstwerk te zijn, kan een slecht te lezen boek aanspraak maken op de aesthetische kwaliteiten die de boekkunst eischt. Eerst dan wanneer des schrijvers gedachten weergegeven worden in een haar waardigen en geëigenden vorm, waarvan voor den lezer die bekoring uitgaat welke hem met welgevallen deze harmonische verstoffelijking doet beschouwen, kan er sprake zijn van boekkunst. Zij beoogt niet de schoone gedachten te vervangen, maar er in monumentalen vorm haar bewondering voor te uiten.

fertur aplis ad hebreos
scriptam hebraica lin
gua misisse: alius scri
ptum et ordinem omnes
lucas euangelista. post
eius ut dean paulu apli
greco sermone composuit.
Explicit argumentu.
Incipit epla ad hebreos.
Dlafariã
multisq;
modis o
lim deus
loquens
patribus in prophetis:
nouissime diebus istis
locutus est nobis in fi
lio: quem constituit he
redem vniuersoru: per
quẽ fecit et secula. Qui

Proeve van Schrift. van de Broeders des Gemeenen levens te Zwolle. Voorbeeld voor het type van nevenstaande afbeelding. — (1473)

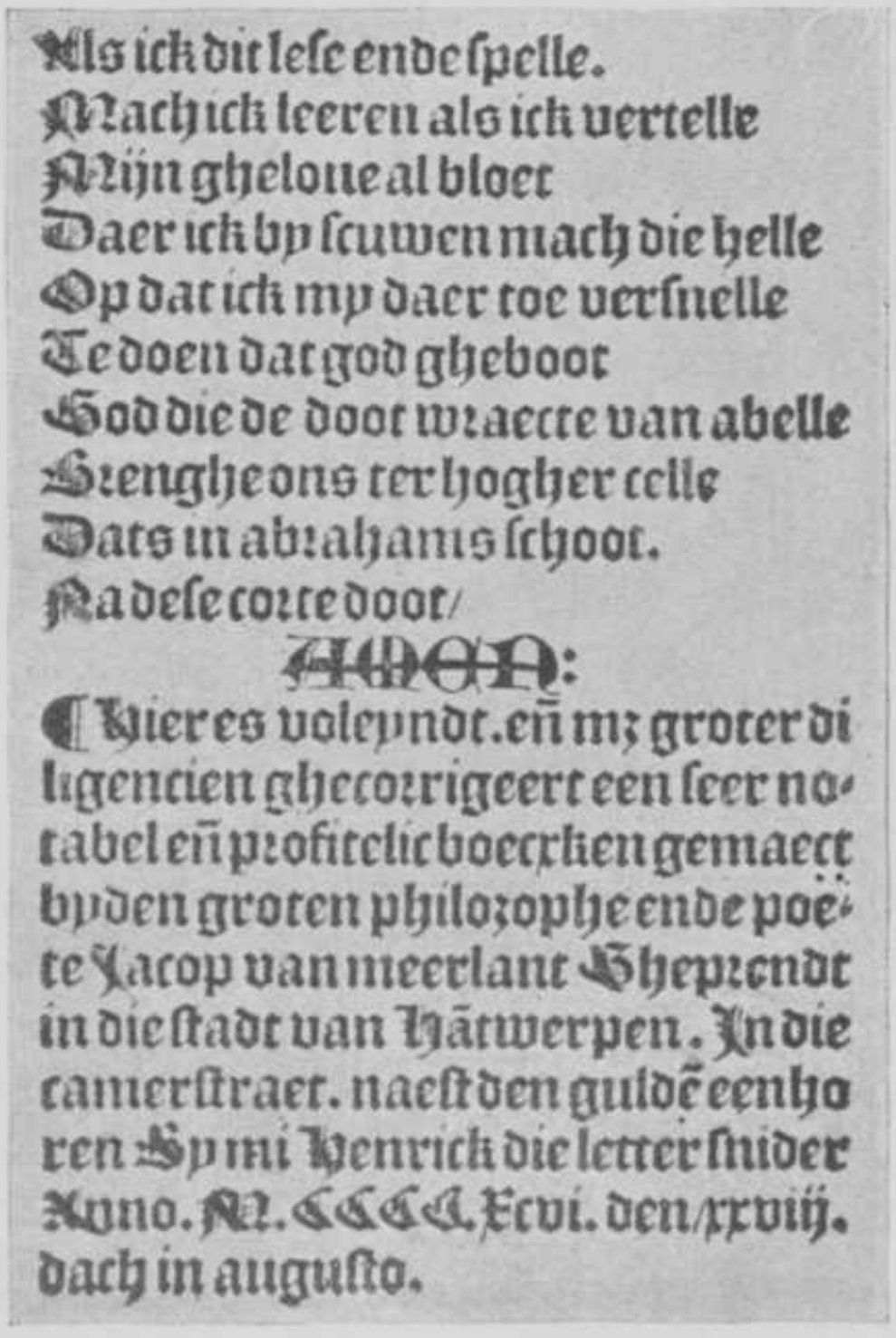
De oorsprong van het gedrukte boek is het, met taaie vlijt, geduldig geschreven boek der middeleeuwen, dat eenvoudig of rijk met miniaturen en initialen versierd, slechts bereikbaar was voor vorsten,

UNIVERSITATIS GRONINGANAE BIBLIOTHECA

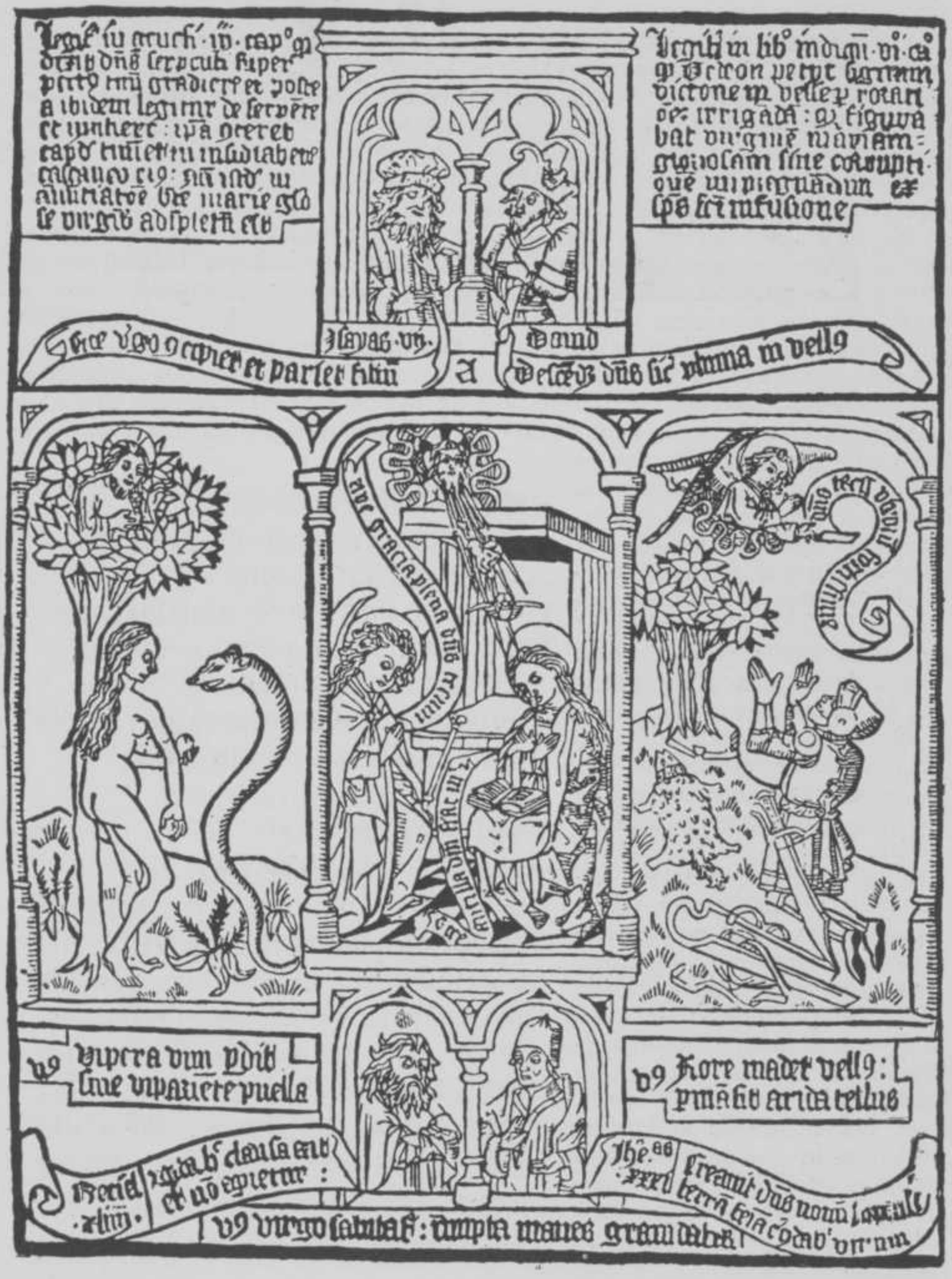
edelen en kloosters, en als bijzonder voorwerp in hoog aanzien stond. Om aan den eisch naar verbreiding van het geschreven woord onder de eenvoudige lieden tegemoet te komen, begon men heele bladzijden, voorstelling en tekst afzonderlijk of bij elkaar uit één houten plaat te snijden en de afdrukken daarvan met de niet bedrukte zijden tegen elkaar te plakken, het z.g. blokboek. Door de uitvinding der boekdrukkunst in het midden der vijftiende eeuw, (het gieten en drukken van losse looden letters), kon men aan het verlangen tot kennis-verbreiding nog beter voldoen.

Het geschreven lettertype werd als uitgangspunt genomen voor het druktype en ook door later, met de hand er in aangebrachte versieringen, behield het gedrukte boek welhaast hetzelfde karakter als zijn voorganger. Het moest met het werk der boekschrijvers concurreeren en kreeg daardoor een zoo voornaam uiterlijk, dat het, op den langen weg tot den tegenwoordigen technischen vooruitgang met snelpers, zetmachine en foto-mechanische reproductie-technieken, heeft verloren. Wij zijn rijker aan technische hulpmiddelen dan de oude drukkers, maar deze hulpmiddelen hebben ons niet het artistieke profijt gebracht, dat er met juist inzicht geleid, van te trekken ware. De technische perfectie heeft vooral economisch voordeel opgeleverd; het staat echter te bezien of dit voordeel bestendigd kan worden, zoo niet het gehalte wordt gebracht boven het alledaagsche, door de onsmaakvolle uitvoering weinig tot lezen noodigende boek.

De boeken der oude drukkers, en bovenal de incunabelen der vijftiende eeuw zijn voorbeeldig om hun artistieke en technische kwaliteiten. De mooie, onmiddellijk bij de bron ontstane lettertypen, de kernachtige, bij de druktypen aansluitende sierletters en illustraties, en de ongekunstelde samenstelling van de uitdrukkingsmiddelen tot wel overwogen, kleurvolle bladzijden op het heden nog onvergane papier geven blijk ervan, met hoeveel liefde en zuiver inzicht er in dien stijlvollen tijd gewerkt werd. Bij enkelen mogen wij getroffen worden door het karaktervolle type in zijn onderscheidene vormen (Noord-, Zuid-Nederlandsch of Overijsselsch) bij anderen

Als ick dit lese ende spelle.
Mach ick leeren als ick vertelle
Mijn ghelone al bloet
Daer ick bp scuwen mach die helle
Op dat ick mp daer toe versnelle
Te doen dat god gheboot
God die de doot wraecte van abelle
Brenghe ons ter hogher celle
Dats in abrahams schoot.
Nadese corte doot/
AMEN:
Hier es volepndt. eñ mz groter diligencien ghecorrigeert een seer notabel eñ profitelic boecxken gemaect bpden groten philozophe ende poëte Jacop van meerlant Ghepzendt in die stadt van Hãtwerpen. In die camerstraet. naest den guldẽ eenhoren Bp mi Henrick die letter snider Anno. M. CCCC. Lxvi. den xxviij. dach in augusto.

Jacob van Maerlant. Wapene Martijn. Antwerpen 1496; gedrukt door Henrick de Lettersnider met diens type. Voorbeeld van Colophon

Pagina uit een blokboek, Bibla Pauperum (Armenbijbel)

Hier na beghint een cleen ende seer deuoet tractaetkē ghetrockē wt den boeck der bielen gheheeten cantica cāticorū Ende is ghenoemt thoefkijn van deuocien inden welcken die deuote eñ minnende siele suect eñ vint haer lief Jhesum cristū Enhout in. xviij. capittelen

¶ Ten eersten vanden houeken daer die minnende siele van haren liene inne verdaecht eñ gheroepen wordt
¶ Ten tweeden vander minnēder siele die de stemme van haren lieue hoert ende begheert tot hem te comen
¶ Ten derden vanden voeten der minnender sielē die so cranck teeder eñ armoedich sijn
¶ Ten vierdeu vanden wege des hoefkens. hoe nauwe eñ scerp dien is. te wetene den wech der penitencien
¶ Ten vijfsten vanden grachten eñ beslutinghen van desen houekijn
¶ Ten sesten vandeu wachtere van desen houekijn.
¶ Ten seuensten hoe die minnede siele in dit houekijn ontfanghen wordt
¶ Ten achsten vandē vier ionckrouwē. die der minnender eñheiligher sielen verselscapen
¶ Tē negenstē vanō scoōheit des hoefkēs int generale
¶ Ten tiensten vanden crude eñ vanden bloemen ende vanden vruchten des hoefkens
¶ Ten elfsten vanden boeme des leuens dat is dat werdighe heiligbe cruys

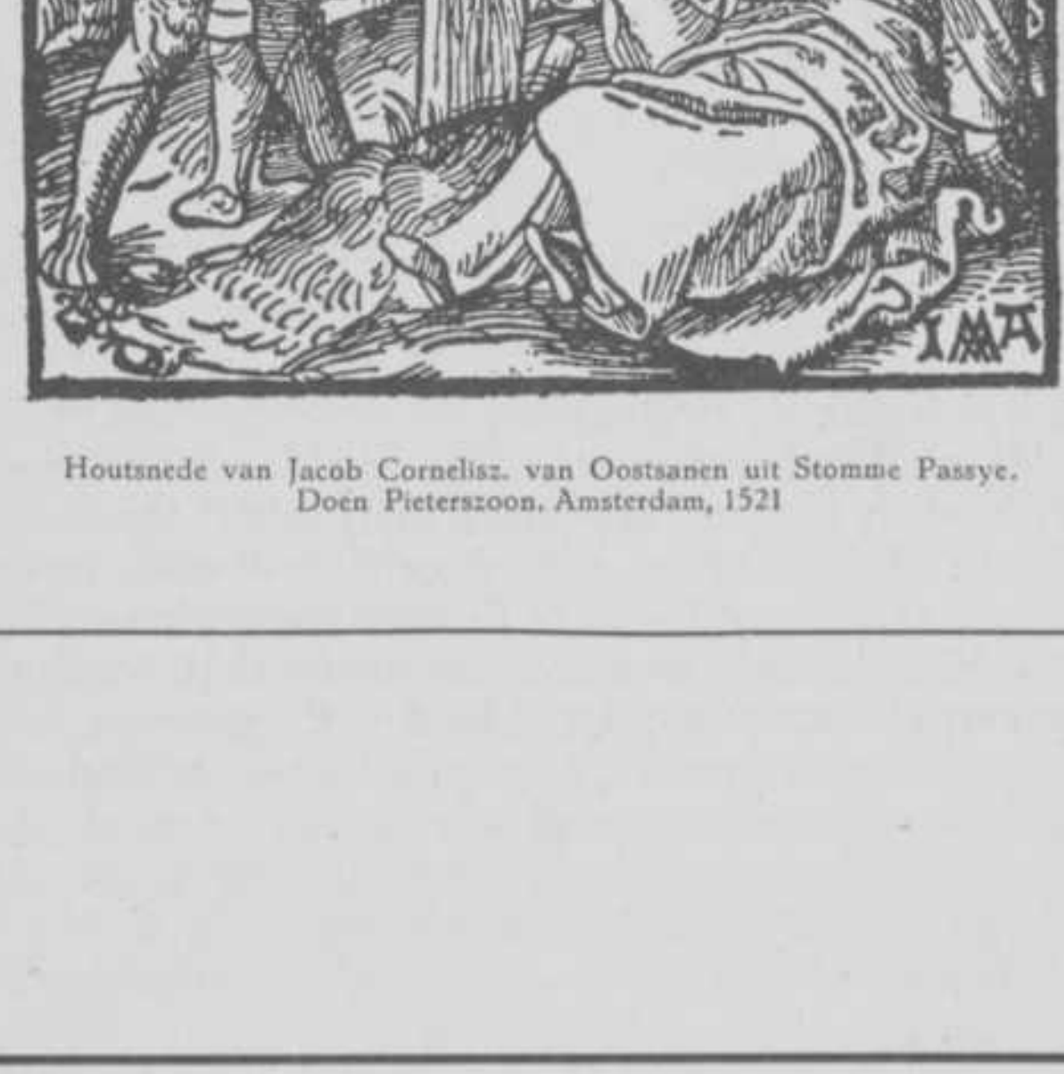
Pagina uit Hoveken van Devocien Antwerpen, Jan Lettersnider, z. j.

willich wt nȳt vandē iuedē is pȳlato den preſident geuangē doer valſche
lȳſtelicke getuȳgeniſſe gecruȳſt handē eñ voetē doer nagelt vptē wȳſtbiē
ſtē dach in maerte veroerdelt eñ indē cruce gehangē voir ons ſondarē mit
luȳder ſtemmē helȳ helȳ ſȳnē geeſt geuēde eñ achterliet ſȳn doode lichaē
der aerden te begrauen ghelȳc hȳ in ſȳn leuen voirſeit hadde ende als de
waerhepȳt der ewangelien dat volcomelic tuȳghen

Nde is mit groter glorīē als ȳwinder der tȳttelicker doot mit dē
vaē der victorīē in ſȳn hant houdēde ter ſtont neȳ gedaelt ter hel
lē die hȳ mit ſȳnre godlicker ſchȳnſel omſchenē heeft roupēde tot dē prin
cē der hellē mit ſȳnre ſoeter ſtēme ſeggēde o ghi princē ondoet v poertē eñ
daer ſal ingaē de coninc der glorīē Tot welcke roepige de princē der hellē
mit ȳwonderige ȳuaert ſȳnēde antwoirdē wt ȳ hellē ſeggende wie is deſe
conic der glorīē. hȳ antwoirde conic heer ſtarc eñ mogēde idē ſtrȳde waer
bȳ deſe princē der hellē onderlinge ſprakē wie deſe conic der glorīē weſen
mocht dus ſtarc eñ machtich. eñ ȳwonderdē hē ſeer wāt ſȳ nȳe ſoe ſtarckē
dode eñ vreſelic mit ſoe groter cracht eñ mogentheit ter hellē gecomē en
was eñ ſlotē de poertē mnerē eñ torrē vaſter dā ſȳ gewoē warē. dit de heer
liende ſepde anderwerf tot dē princē der hellen ondoet v poertē zi. Eñ ſȳ
dat weȳgerēde mair meer haer poertē ſlotē. ſeidē wie is deſe coninck der

Pagina met houtsnede uit Der Sonderen troest, door Jacob de Theramo.
Jacob Bellaert, Haarlem 1484

Houtsnede van Jacob Cornelisz. van Oostsanen uit Stomme Passye.
Doen Pieterszoon, Amsterdam, 1521

weer als o.m. Gerard Leeu en Bellaert zijn het de sterklijnige en zinvolle houtprenten, waarmede de tekst verlucht is, die bijzonder te roemen vallen, maar bij allen worden wij getroffen door dat natuurlijk rhythmische voorkomen, het overtuigde dat hun werk zoo en niet anders, af is. En ook later nog in 't begin der zestiende eeuw kunnen wij wijzen op illustrators als Jan Swart van Groningen, Lucas van Leyden en het prachtige werk van een Jacob Cornelisz. van Oostsanen, op het lettertype van Henric de Lettersnider, welk type (ter onderscheiding van de Hoog-Duitsche Fraktur, Nederduitsch genoemd) dank zij de omstandigheid dat hij als lettergieter zijn collega's dit leverde, van welhaast algemeene verbreidheid in de Nederlanden is geworden. In later zeventiende- en achttiende-eeuwsche gewijzigde nasneden is het nog tot in onzen tijd blijven voortbestaan. Eerst in het midden der zestiende eeuw doet de in Italië ontstane romein-letter en spoedig daarna de er bij behoorende cursief, in Noord-Nederland haar intrede, mede door een wijziging in den inhoud der boeken, veroorzaakt door het veld winnen der humanistische denkbeelden. Het boekuiterlijk ondergaat hierdoor een wijziging, de pagina wordt lichter en opener, evenals het arrangement.

Officia Ciceronis,
Leerende wat yeghelijck
in allen ſtaten behoort te doen, beſcreuen
int Latijn door den alder welſprekenſten
Orator *Marcum Tullium Ciceronem,* ende
nv eerſt vertaelt in nederlantſcher
ſpraken door Dierick
Coornhert.

Tot Haerlem.
By Ian van Zuren.
1561.

Met Gratie ende Priuilegie.

Titelpagina uit: Officia. Ciceronis door Coornhert Haarlem, Jan van Zuren, 1561

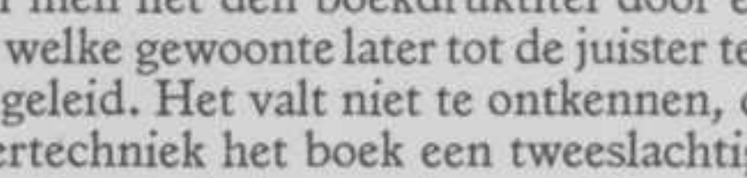
Inmiddels had zich ook de titelpagina, dit voor de stijlkennis van de boekdrukkunst zoo kenmerkend onderdeel, ontwikkeld tot een eigen bestaan. De oudste gedrukte boeken hadden nog geen titelpagina. Op de eerste bladzijde vangen ze aan met: „Hier beghint die historie van" enz., in enkele den tekst onmiddellijk voorafgaande regels, vaak in rood geschreven of gedrukt. Soms werd deze inhoudsaanduiding afgekort tot een enkel regelig opschrift, dat gaandeweg door een kleinen afstand vrij kwam te staan van den tekst, hetgeen later leidde tot de plaatsing van dit opschrift op een afzonderlijke pagina. De naam van den drukker, plaats en jaartal van uitgiften werden vermeld in 't impressum of colophon als slotschrift onder den tekst, of op een volgende pagina, toen de steeds grooter wordende drukkersmerken zulks noodig maakten. Maar ook deze nadrukkelijke betooning van des drukker-uitgevers rechten op zijn

M.T.CICERONIS
eerſte boeck vanden
Officien.

¶ *Voorreden vant eerſte boeck der officien van M. T. C. gheſchreuen aen ſinen ſone Marcus Cicero.*

ALhoe wel ghy (lieue zoon Marce) nv een iaer lanck v meeſter Cratippũ gehoort hebt, eñ dat noch binnen Athenen, dies ghy met Philoſophiſche onderwijſingẽ ende leeringen oueruloedelijck voorſien behoort te weſen: ſoo door de groote gheleertheit ws meeſters, die v geleerder mach maken, als door des ſtadts vermaertheyt, wiens exempelen v verbeteren moghen: heuet my nochtans goet gedocht, dat ghy oock mede v naerſticheyt doet om ghelije te werden in beyde ſpraken: als ick, die altijt tot mijnen profijte beneuẽs het Latijn het Griecx oock ghebruyct hebbe, eñ dat niet alleen inde Philoſophie, maer oock in mijn oeffeninghe van wel ſegghen. Daer toe ick (ſo tſchijnt) den onſen geen cleyn behulp gheweeſt en ben: ſo dat niet alleen

A de on-

Tekstpagina uit: Officia Ciceronis. door Coornhert
Haarlem. Jan van Zuren. 1561

product was nog niet voldoende het tegen ongeoorloofden nadruk te beschermen, zoodat hij zijn naam en merk meer in 't oog vallend op een pagina vóór den tekst plaatste en daarop later den naam van het boek, plaats en jaartal van uitgifte vermeldde, waardoor de titelpagina het ons bekende aanzien had verkregen.

Van de vulling met het drukkersmerk of een prentje gaat men over tot de randversiering, hetzij gemaakt voor een bepaald boek, hetzij een passepartoutomraming, waarin veelal het drukkersmerk is opgenomen. Men brengt nu gedurig meer tekst op den titel, waar door deze ter wille van de overzichtelijkheid in groepen moet worden verdeeld, afgescheiden door verschil in regellengte, lettergrootte en lettersoort. Waartoe zulks ten slotte moest leiden, toonen de tot inhoudsopgaven geworden, haast niet te ontwarren titelpagina's van vele boeken der zeventiende en achttiende eeuw, nog onrustiger gemaakt door de vele roode regels, waarmede men het meest belangrijke wilde laten uitkomen. Trouwens dit onrustige blijft niet tot den titel beperkt. Het geheele boek wordt door het door elkaar gebruiken van gothische, romein, cursief, civilité en „oudt geschreven" typen van een minder nobel arrangement, schoon het toch een zekere bekoring niet mist.

Intusschen was in de zestiende eeuw de kopergravure een geduchte concurrent der houtsnede geworden. Met de scherpere gravurelijn konden met meer licht- en schaduwwerking, natuurgetrouwer dus, de voorstellingen die men als verluchting wenschte, in beeld worden gebracht. Illustraties, omlijstingen, drukkersmerken, zelfs geheele titelpagina's werden in kopergravure uitgevoerd, of wel men liet den boekdruktitel door een in gravure, de z.g. titelprent voorafgaan, welke gewoonte later tot de juister tegenover den titel geplaatste, frontispiece heeft geleid. Het valt niet te ontkennen, dat door de toepassing der kopergravure als siertechniek het boek een tweeslachtig aanzien kreeg en het zou niet moeilijk zijn na tegaan in hoever deze wedijver der twee geheel verschillende drukwijzen haar invloed op de lettertypen, in 't bijzonder die der achttiende eeuw heeft doen gelden. Niettemin zijn er in de zeventiende eeuw vele — dankbaar te

't Wonder-boeck:
waer in dat van der
UUerldt aen verſloten ghe-
openbaert is.
Wie een der Jck (ſecht die Heere) ſenden ſal/ ontfangt in
mynen Naem/ die ontfanght my : Wie my ont-
fanght/ ontfanght den die my gheſonden heeft.
Hoochgelouet moet hy ſijn/
die als een Ambaſſatoer gheſon-
den komt/ in den Name des
Heeren.
Opt nieuw gheco[illegible]rigeert vnde vermeerdert by den
Autheur ſelue: Int Jaer 1551.

Titel van 't Wonderboeck, door David Joris, 1551

Fol. 1.

Dat derde deel des Boecks, Aan die Geboorte / Toekompst / Werck vnde Ampt Christi / die eenighe Herder vnde koninck / die knecht vnde Soon Godes / dat Hooft mit die Leden in een Lichaem.

Dat Eerste Capittel.

Van die Gheboorte Christi.

1 DIe ghe-
boorte JESU Christi / welck is een Soone Dauids / des Soons Abrahams / een Vader des Geloofs in des seluigen anbanghe / die Isaach gheteelt of gegenereert heeft. Abraham bedupdt dat Woordt des Gheloofs / welck Godes natuer dñ werckelijcke leuende eewighe kracht of Almachtichept (des ſMenschen Soon / Christus / den rechten Isaach vnde Soon der beloofsten) is. Die hoewel hy nae Abraham kommende / voor hem nochtans naden Gheest geweest is: eerst geboren voor alle Creaturen / tot eenen Vader Isaachs / Jacobs vnde Dauids: die daer is een Koninck ouer dat ghantsche Huys Israels. Maer Ie spreeke van Christo Dauid / die van den Gheest des Alderhoochsten / Godes onsienlijcke wesen der kracht / wien aart Jude van die Stamme of Wortel Jesse voortghebracht is. Welck van den Gheestelijcke Vader Abraham des Alderheylichsten Gheloofs der toekomender werelt / vnde die beminde Moeder der ghenaden vnde ghracien Sara voortghekommen / een reuch kinde of Soon der beloofsten (soo nae den vleysch mit Isaach voor afgebeeldt / Christum wesende) is. Nae den vleysche / dat is / int eerste olde Testaments doodtlijcke pijnlijcke vnde verdrietlijcke of lydende dupstere weken der sonden: Welck in sijn gheboorte opholdt vnde ganschelijck wechghenomen werdt / of te niet gaet: daer in als nae den Vleysche niet meer aengheseen of gheliendt werdt: Wandt hy dat eynde des Wets / die gheheele Werldt daerinne beslupitende / of alle ſMenschen begrypende is: Gelijck sy alle hier onder bupghen of voor buchten moeten / die van den bloede (des ſMenschen sade) int olde heydensche wesen des doots alleen wt Letter geboren sijn / voor oft nae / onder die genade of ongenade: Namelijck / onder die Roede des kindtschaps / of onder die verbeterendinghe der Bastardien: die onghebonden ongeloouige hoerachtighe herren bevonden werden.

Jacob ghemeeten Israel / dat is naden Geest der vaderen vnde moeder des Alderhoochsten.

Joden verdeelt in dat Geestelijcke ghestacht.

Alsoo is dat het tweede ghestacht 2
van den koninck Dauid af te tellen: daer den Gheest des Alderhoochsten in begint: alle Propheten van Samuel af ghetupcht / die van desen Daghen verrondicht hebben. Maer in den derden / nae der Babilonischer ghebanckenisse / dat is / nae des Duyuels ghebanckenisse / nae alle benauwtheden pijn / lyden vnde sterninghe des Vleysches ontfanghen wy (voor die verwinninghe der verrysenisse Christi) die vernieuwinghe des Gheestes / dat leuen Godes inder waerheit binnen in onse inderste herte der Zielen: Waermede die verlossinghe van den toekommenden troost ghesien werdt. Voor welcke wy gelijck Jonge Leuwen verwinnende werden / den roof

Beginpagina van Dat derde deel uit 't Wonderboeck, door David Joris, 1551

Titel van Junius' „Batavia". Plantijnsche drukkerij te Leiden. 1588

noemen — gelukkig geslaagde toepassingen der kopergravure ontstaan, die als kaart- en stedeboeken een internationale bekendheid genieten, en aan het geslacht Blaeu in het bijzonder, hun onaanvechtbare beroemdheid hebben geschonken. Ook voor andere wetenschappelijke doeleinden kon de houtsnede als afbeeldingsmiddel minder voldoen, maar deze afbeeldingen zijn geen illustratie in den zin, als wij dit verstaan. Met illustratie bedoelen wij boekverluchting, begeleiding van den tekst, het samenstemmen van twee uitdrukkingsmiddelen *woord* en *beeld* tot een schoon geheel. De wetenschappelijke afbeelding, meer of minder kunstvol, wordt in onzen tijd door de fotomechanische procedés bijzonder natuurgetrouw uitgevoerd, zonder dat zij daarmede een schoonheidsfactor van het boek uitmaakt. Nog nader het karakter aanduidende van beiden, zouden wij de afbeelding *realiteit* kunnen noemen en de illustratie *verbeelding*. De realistische licht- en schaduwwerking van de koperprenten deed mede afbreuk aan het vlak-decoratieve karakter, dat het eigenst en zuivere kenmerk is van de boekpagina. Het lastige indrukken van koperprenten tusschen den tekst werd gaandeweg nagelaten; op afzonderlijk papier (éénzijdig natuurlijk) gedrukt, werden ze tusschen de tekstpagina's verdeeld, een aanleiding te meer tot verstoring van den innigen samenhang van het boek-geheel, in het bijzonder het achttiende-eeuwsche luxe-boek eigen.

Plantijn's drukken, ontstaan in de zestiende eeuw, zijn de voorloopers van de Noord-Nederlandsche typografie der daaropvolgende, toen hier een schaar van bekwame en vooral ondernemende drukker-uitgevers, als de Bleau's, de Elsevier's, de Van Waesberghe's en zooveel anderen het vak tot een ongekenden bloei hebben gebracht, als een uiting van dezelfde wilskracht waardoor dit tijdperk onzer geschiedenis de *Gouden eeuw* wordt genoemd. In de vijftiende eeuw zijn het Duitschland en Italië, in de zestiende eeuw is het Frankrijk en in 't laatst Antwerpen met Plantijn, in de zeventiende eeuw is het ons land en in de achttiende is het wederom Frankrijk dat leiding geeft aan de kunst van boeken na maken.

Aan het einde der achttiende eeuw kwam er van meerdere zijden, tegen het ontypografisch boekuiterlijk dier dagen, een beweging tot herstel van de

Titel in kopergravure. van de Elzeviers te Leiden. 1640

zuiver typografische schoonheid.

Baskerville en Caslon in Engeland, Bodoni in Italië en Didot in Frankrijk gaven elk door een nieuw lettertype en daaraan geëigende zetwijze, aan het boek weliswaar een wat luchtig en open cachet, waardoor het toch, mede ook om den volmaakt schoonen druk op het fijn geaderde vélinpapier tot het beste mag worden gerekend dat door de drukkunst is ontstaan. Een korte tijd van zuivering volgde die ook in ons land ofschoon zwak haar terugslag vond, in het werk van C. A. Spin e.a. Deze opleving heeft echter slechts kort geduurd, want de inmiddels verbeterde giettechniek bevorderde maar al te zeer het ontstaan van een groote verscheidenheid in lettertypen, door welke verscheidenheid de drukker in staat werd gesteld wederom den wedstrijd aan te vangen met een andere techniek, den inmiddels uitgevonden steendruk, waarmee door haar soepele werkwijze, nog gemakkelijker dan met de kopergravure alles te maken viel. Titelpagina's en illustraties werden er in uitgevoerd. Rochussen maakte er mooie dingen in. Ook voor de moeizame, napeuterende houtgravure, die door Bewick in Engeland, schoon op andere wijze al vroeger weer tot nieuw leven was gewekt, werden door Rochussen goede prentjes geteekend. Maar de schoonheid van het boek was weg en alle bedoelingen om het door mooie teekeningen boeiend te maken vermochten niet, er ook maar een deel der bekoring aan te geven, die het in vroeger eeuwen eigen was. Het papier is slecht, de letter bleek en karakterloos, het arrangement verward, de kleuren flets, de band bedekt met goudstempeling zonder deze tot een rijk effect te kunnen brengen, de vrij-uitloopende, schilderachtig behandelde illustraties verstoren nog te meer de broze eenheid van het boekuiterlijk. Kortom in de negentiende eeuw was uiterlijk het boek tot het grootste verval geraakt.

De man die toen met klaar bewustzijn den weg tot verbetering heeft gewezen, William Morris, greep terug op de oudste voorbeelden. Als in andere kunstambachten die hij opnieuw tot echt leven wist te wekken, begon hij ook in het drukkersvak van meet af aan. Geen type vindende dat hem voldeed, zette hij zich tot het teekenen eener eigen romein-letter, gebaseerd op het schoone

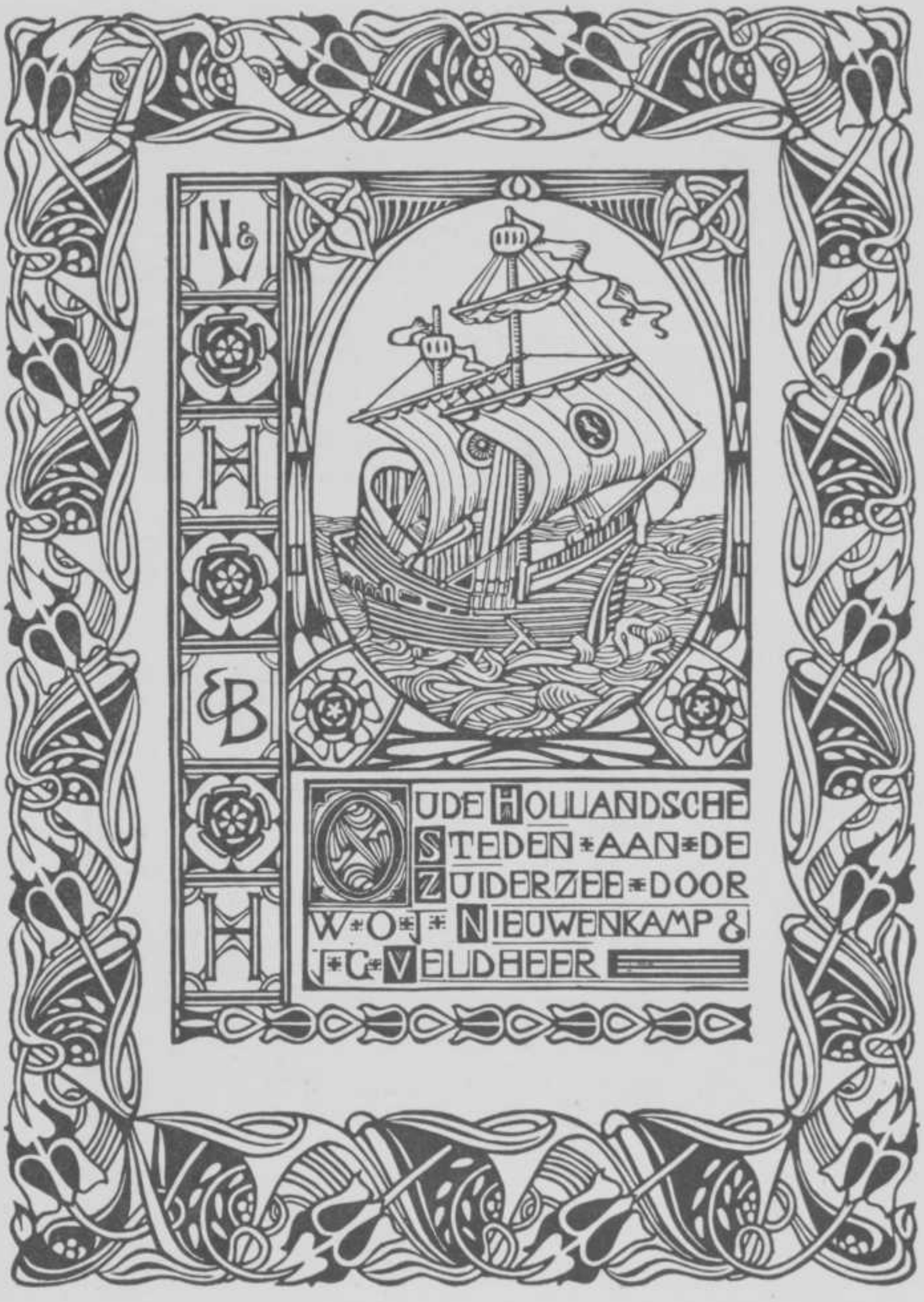
« 't Was op een Zaturdag ,» zoo spreekt hij, « 't heugt mij wel,
« Dat ik een einde maakte aan zijn verliefd gekwel.

« Ik stemde een sleêvaart op. Het water lag bevroren.
« Mijn speelnoot was de Bruid. Daar deed hij van zich hooren,
« En nam zijn kans waar, toen wij, na den guren tocht,
« Ons warmden in de tent. Hij praatte fraai, maar mocht
« Het fiere hart der Bruid zoo spoedig niet verzachten.
« Zij heeft hem weken lang naar 't jawoord laten wachten.

4*

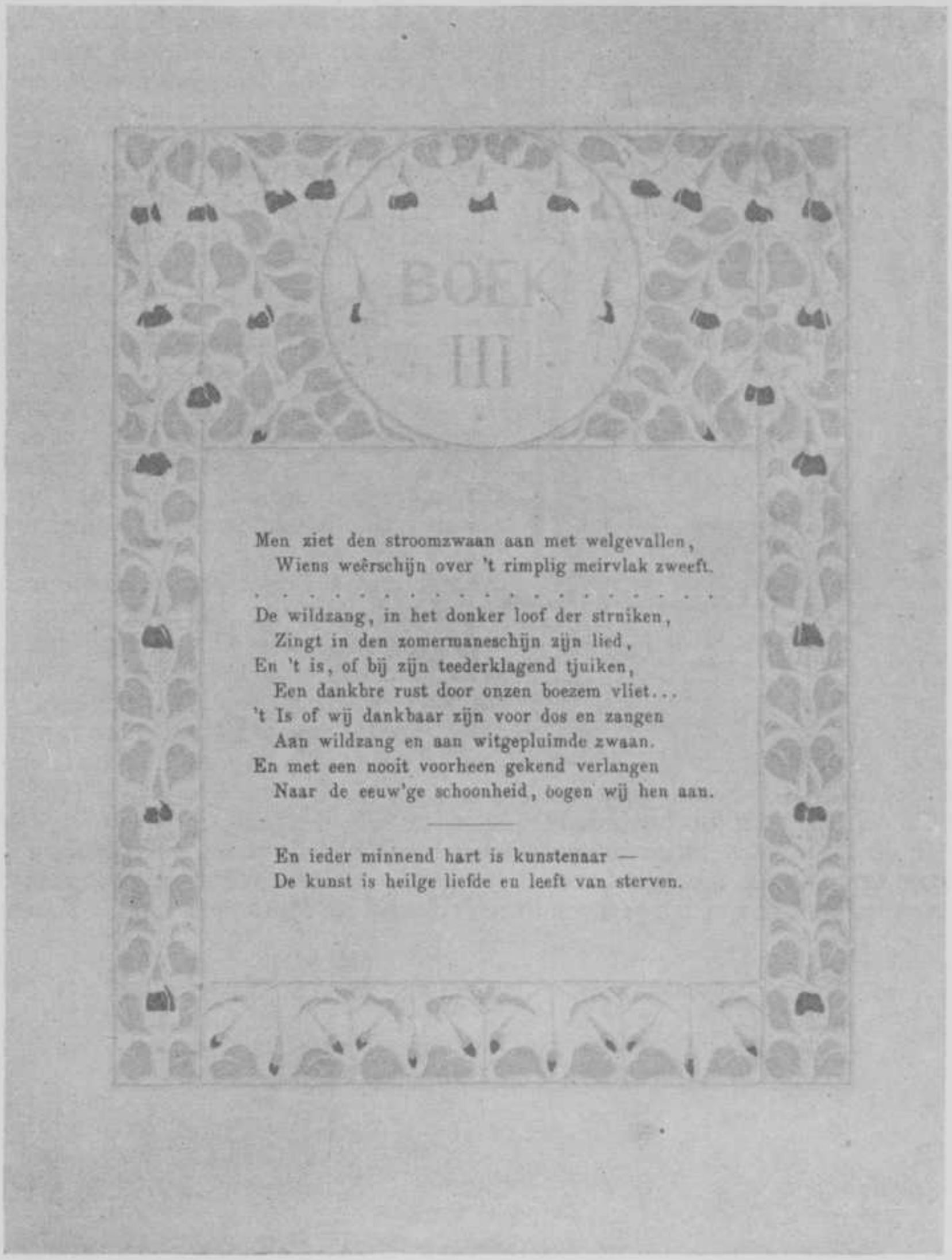
Pagina uit: De Gouden Bruiloft, door Willem Messchert, met illustratie in houtsnede naar Ch. Rochussen. A. C. Kruseman, Haarlem [1848], gedrukt bij Guinta d'Albani, Den Haag

Titel-houtsnede door J. G. Veldheer, van Oude Hollandsche steden aan de Zuiderzee
door W. O. J. Nieuwenkamp en J. G. Veldheer
Uitgave van de Erven F. Bohn, Haarlem 1897

Titel in meerkleurige lithografie, door T. Nieuwenhuis van Gedichten van Jacques Perk, 2e druk
S. L. van Looy, Amsterdam 1897

Voorpagina in meerkleurige lithografie, door T. Nieuwenhuis, uit Gedichten van Jacques Perk, 1897

Titel van Jhr. Onno Zwier van Haren en Mr. Willem Bilderdijk met proza van Albert Verweij door C. A. Lion Cachet. Uitgave van S. L. van Looij en H. Gerlings. Amsterdam 1895

voorbeeld van Jenson en een eigen semigotisch type, gebaseerd op dat van Zainer e.a. Mocht hij in zijn schoonheidsverlangen wellicht te ver zijn gegaan, toch waren zijn prachtige drukken de aanleiding tot een, zij het ook langzame, verbetering in het boekuiterlijk.

Ook in ons land trachtten in de negentiger jaren enkele bekwame kunstenaars, gesteund door dappere uitgevers, het boek weer tot een schoon ding te maken, maar toch ging dit in vele gevallen buiten wat de eigenlijke kern van het boek kan heeten: de letter en het arrangement, om. Vele mooie boekbanden met sierlijke schutbladen, een keur van vignetten en initialen, zinvolle en onovertroffen boekdecoraties en illustraties in houtsnede, maar ook in andere grafische technieken uitgevoerd, maken den voornamen tooi uit van het betere boek vóór onze dagen.

Dankbaarheid voor het gebodene maakt ons niet blind, de meestal door gebrek aan vakkennis ontstane tekortkomingen ten opzichte van het boek als éénheid te onderkennen; maar waar zouden we nu zijn, zoo niet die enthousiaste kleine schare van vaklieden en kunstenaars door haar vallen en opstaan, ons den blik had leeren richten naar 't beloofde land?

Of wij ons daar nu bevinden?

In de kwarteeuw verloopen sedert het begin van de nieuw-typografisch gerichte opvatting is hier althans veel ten goede gekeerd. Misschien dat daarvan een overzicht kan worden gegeven in een volgend Kerstnummer van *De Tampon*.

9194
1984